

וכונתו: כל שאינו מוחל על כבודו, ונהנה מדבר הכא בחטא. סופו שהחטא דבק גם בו, והוא נעשה חלק ממנו.

שמו של העני, ר' ישראל סבא, אינו מניח מקום לספק. ביחס לכונותיו מרחיקות הלכת של הכותב ב"מעשה" זה שלו, כשם שגם העובדה שלעשיר אין שם פרטי, והוא נקרא "עשיר" סתם, מחזקת אותן. יש לשער שעגנון יוצא כנגד תמיכה כספית שכאה ממקור מסויים, והוענקה לגוף או למוסד או למפעל מסויים, וכנגד הדרך המעליבה שבה ניתנה תמיכה זו והדרך המשפילה שבה התקבלה, ומהיר כנגד התוצאות הרוח-האסון של המקבלים. מכיוון שמתן תמיכות וקבלתן היו מעשה שבכל יום, וכך גם סרחי-העודף הקבוע המעליב של

הנותן, והחנפני של המקבל, שנלווה אליהם, קשה לזהות בדיוק את המאורע המסויים העומד מאחורי ביקורת זו. אבל ביסודה, יש בה אזהרה קיימת ועומדת; כנגד הנותן שלא בעין יפה, ובעיקר כנגד המקבל, שלא מתוך כבוד.

"כפרות" כתוב כמטרה מכוונת, לעורר גועל ושאת נפש, כנגד הנותן והמקבלים כאחד. נעשה הכל כדי לבזות את המתנה: זוהי מתנת כשר-ודם ופשוטו כמשמעו, מתנת בשר כמשמעות הקונקרטי של הניב. אולם בשר זה, הוא, למעשה, פסולתו של בשר, שכן המדובר באברים פנימיים, שחלקם אינם ראויים כלל למאכל אדם, ובדרך כלל זורקים אותם. הפעם, כדי שלא ללכלך את גג הבית החדש, מעניק אותם העשיר לעני.

ל' ישראל סבא. זוהי מעין מצווה הבאה מתוך מצווה אחרת. שכן מקורו של הבשר הוא ב"כפרות" של אותו עשיר בערב יום הכפורים, אולם ברור לגמרי, שכפרתו אינה כפרה ומתנתו אינה מתנה, וכך, זוהי עבירה הבאה בעבירה, ולא עוד אלא שלחטאיו יש כוח מדביק, והם מדביקים את הבאים עמו כמגע. וכאן — כיוון שאכלו ממתנתו, שמקורה בחטא, נכנסו חטאיו אל גופם של האוכלים.

כדי להגביר עוד יותר את הרגשת הגועל, הרי הכבד, אותו החלק היחיד הראוי למאכל אדם, שהמקבלים מתווכחים ביניהם באיו צורה יש לאכלו "כמו שהוא" או "כתערובות", מתקלקל, "נסרח", בלשונו של הסיפור. וכך, לא די שאותה מתנה היא מידי אדם חוטא, וניתנת בדרך משפילה ומבוזה, היא גם מקולקלת ומביאה נגע על הנהנים ממנה.

"המתנה" ר"הנהנים" ממנה, נעשים בחפזן מביש, בערב יום הכפורים, כדי שבכל זאת אפשר יהיה לאכול את הכבד, לפני "יום הדין הממשמש ובא". גם סמיכות פרשיות זו, בין הטהור — יום הכפורים — לטמא, מגבירה את יסוד הגועל ומגדילה את הביקורת, וידועה גם מסיפורי המאחרים של עגנון. בדיון על אופן אכילת הכבד, בלהיטות לאכול, ובדרך התאוותנית שבה נחטף ונאכל, יש יותר משמץ של השפעתו של הסיפור "פרה אדומה" למיכה יוסף ברדיצ'בסקי. וכך גם בעיצוב הקשר בין ערב יום הכפורים לבין מעשי הפרט המנוגדים לו ועומדים בסתירה אליו, עגנון הוא תלמידו המובהק של מ"ב.

קיום מצוות "הכפרות" אינה עוזרת לטהר את העשיר. אדרבא, הביקורת עליו בכך חריפה ובוטה יותר, שכן קיום המצווה חיצוני בלבד, בעוד שהוא עצמו "מלא עוונות כרמון".

הרגשתם של העני ובני ביתו מקבלי הנדבה, שעליהם לעשות כל מאמץ כדי להראות לעשיר "שבאמת" הם "כדאים" לנדבתו, מתוארת על דרך הסאטירה החריפה בהדרגתיות עולה, והיא, שיאה של הביקורת הסרקסטית. ודומה שיותר משמכונת הביקורת כנגד הנותן, היא מכוונת כנגד המקבלים. כאמור, פתרוניותיהם להראות שהם כדאים למתנתו, הם ברוח חכמי-חלם: כל פתרון טפשותו גדולה מקודמו, כולם אבסורדים, ומביאים את עליבותם והשפלתם של "הנהנים" לידי קיצוניות. הדברים מתוארים כפארודיה על דרך הפלפול התלמודי, כשכל אחד מן המשתתפים, מציע פתרון יותר אבסורדי ויותר מגוחך מחברו: ההצעה הראשונה, ההגיגנית ביותר, לקחת את חלקי הכשר שאינם ראויים לאכילת אדם ו"להטילם לפני הכלב" נדחית בנימוק: "היתכן, להשליך נדבתו של נגיד לפני הכלבים?"; ההצעה השניה כבר גובלת באבסורד מגוחך: " — נותנים כליות ובני מעים לפני הבהמה, וכשתתן חלבה יביאוהו אל הנגיד", וכאן מתעורר פלפול אם זה מאכל בהמה, בסגנון "ירצו יאכלו". מיישמו מציע להביא את חלבה של הבהמה לביתו של העשיר בכל מקרה, ושוב מתעורר פלפול אם הבהמה עלולה למות ממאכל זה, והתשובה, שאם תמות יפשוט את עורה והגביר כבר ידע מה לעשות בו. וכש"נפתרה" גם שאלה זו, מתעורר ויכוח חדש איך לאכול את הכבד. בדרך זו, נהפכת נדבתו של העשיר לרעל לאוכליה: את הפרה היא עלולה להמית ואת בני-האדם היא מדביקה בחטא. בין כה וכה או לנדבן ואוי למקבלי נדבתו.

הוויכוח על התמיכה או על "השנור", כפי שנקראה בלשון גנאי, ימיו כימי ההתישבות בארץ, ומעולם לא ירד מעל סדר היום הציבורי. ב"מעשה" זה, הביע עגנון את דעתו הנחרצת אם לא כנגד התמיכה בכלל, הרי כנגד אותה תמיכה הניתנת שלא כהוגן ובדרך משפילה, וכנגד המקבלים המתבזים ואף יוצאים ניוזקים כצלמם המוסרי.

יחסו העויין של עגנון לעשירים צייקנים, המתנשאים על אלה הזקוקים לעזרתם ולתמיכתם, בא לידי ביטוי נוקב ברכים מסיפוריו. פחות שכיח הוא תיאורם של אלה המקבלים את נדבתו ומבזים את עצמם. אין ספק ש"מעשה" זה, יש בו חוליה חשובה להתחקות אחר התעצבות השקפת עולמו, ובמיוחד אחר התפתחות הסאטירה בה.

ד. סאטירה עגנונית

ה יש ב"מעשה" מוקדם זה מן היסוד העגנוני? הז'אנר הסאטירי, כותב יהודה פרידלנדר, מחוקריו המובהקים של ז'אנר זה, הוא "אחת הסוגות

שיי עגנון

כפרות

(מעשה)

מ ציאה" נודמנה לו, ל' ישראל סבא, בערב יום הכפורים: כבד וכליות ובני מעים מ"כפרות" של עשיר.

רגיל היה עשיר זה לזורקם על הגג, אלא שתקן לו גג חדש לביתו, ושוב לא נאה להטיל נבלות עליו — עמד חכה בהם את ר' ישראל סבא.

הודה העני על מה שנתן בעל הבית, והגם שטובת הנאה אין לו אלא מן הכבד בלבד, אלא כדי שלא יהא נראה שבועט הוא ח"ו במתנתו של עשיר, הלך ונטל את כלם והכניסם לביתו.

צפו בו בני ביתו וראו את המתנה, נחה דעתם עליהם. מסתמא חבה יתרה של העשיר נודעת להם, ועל כן נתכוון לתת להם נחלת תרנגולים.

מאותה שעה נעשו כרוכים אחריו; וכל הרהורי לבם ומחשבותיהם עשו אגודה אחת להראותו, שבאמת כדאים הם לכך.

התחילו הם חושבים מה לעשות בכליות ובני מעים דברים שלא נתנו לאכילה לבני אדם? זה אומר כך וזה אומר כך עד שהתחילה קטטה ביניהם.

אחר הדברים האלה, כשוך חמת המריבים, נתנו עצה בלבם להטילם לפני הכלב.

גער בהם ר' ישראל וצוח ככרוכיה: היתכן, להשליך נדבתו של נגיד לפני הכלבים?

ואלא מה? — נותנים כליות ובני מעים לפני הבהמה, וכשתתן חלבה יביאוהו אל הנגיד.

נסתפקו אם כליות ובני מעים מאכל בהמה הם.

עמד הפקח שבכלם ואמר: מה איכפת לנו אם בהמה זו אוכלתם או אינה אוכלתם. אנו אין לנו אלא חלבה ואת החלב נביא לביתו של הנדיב.

נתעוררה הלכה: שמא תסתאב הבהמה ממאכל זה ותמות? — ומה בכך? — ענה הפקח — אז נפשוט עורה מעליה, וחזקה שהגביר ידע מה יעשה בו.

נסתתמו כל הפיות והיו כלם תמהים על חכמתו.

התחילו שוב מתוכחים: — והכבד גופו האיך הוא נאכל?

נתפלגו בני החבורה; הללו אומרים: צולים אותו על גבי האש והוא נאכל כמו שהוא בלי תערובות כל שהוא, והללו אומרים לא, כי מוסיפים לדיליה ומערבין את הטוב והמעולה שיש.

מתוך כך התחילה השמש שוקעת. צללי ערב פרשו רשתם. יום הדין ממשמש ובא. עוד מעט ולא יהיה אפשר באכילה.

עמדו וחטפו את הכבד ואכלו.

אבל עד שהספיקו לטעום בו — נסרח.

ושוב דבר: כבד זה שבא מכפרתו של עשיר הרבה חטאים ננעצו בו, והיה מלא עוונות כרמון — נכנסו אלה אל לב האוכלים וירדו אל חדרי בטנם.

ע-1

הסיפור ניתן בתעתיק המקורי, כפי שהופיע ב"חינו", ט' תשרי תרע"א.